

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

παιδικό φόβοι

ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

.....

ΙΚΑΡΟΣ

© Αθανάσιος Αλεξανδρίδης, 2018

© Εκδόσεις Ίκαρος, 2018

Επιμέλεια - Διορθώσεις: Μαρία Συμεωνίδου

Σχεδιασμός εξωφύλλου - Σελιδοποίηση: Ευτυχία Λιάπη

Εκτύπωση: Μητρόπολις Α.Ε.

Βιβλιοδεσία: Ηλ. Μπουντάς - Π. Βασιλειάδης Ο.Ε.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα όλης της αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές ή οποιοσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Πρώτη έκδοση: Μάιος 2018

ISBN 978-960-572-234-0

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ • ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ • Τ: 210 3225152 • www.ikarosbooks.gr

ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Παιδικοί φόβοι

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

Ο Πέτρος είναι ο λύκος, Χατζηνικολή, 1987· Ίκαρος, 2016

Η βία, Ίκαρος, 2007

Φύση και λόγος στην ψυχανάλυση, Ίκαρος, 2011

Το παιδικό ψυχόσωμα, Γαβριιλίδης, 2014

Παιδικοί έρωτες, Ίκαρος, 2017

Le Psychosoma infantile, L'Harmattan, 2017

ΠΟΙΗΣΗ

Αλέξειν μοι την λέξιν, Χατζηνικολή, 1992

Γη μεσόγειος, Οδός Πανός, 1994

Μακρύς χωρισμός, Γαβριιλίδης, 1996

Κατασκήνωμα, Γαβριιλίδης, 1998

Όροι της βεβαιότητας, Ίκαρος, 2006

SMS, Ίκαρος, 2008

Υπέρθλιψη, Ίκαρος, 2011

Αλγόρυθμος, Ίκαρος, 2016

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Το πρωτάκι, Καστανιώτης, 2015

Αθανάσιος Αλεξανδρίδης

ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Παιδικοί φόβοι

ΙΚΑΡΟΣ

*Αφιερώνεται
στους φόβους που μας συγκροτούν*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 15

Ο ΦΟΒΟΣ 19

Ο φόβος ως έμφυτο φαινόμενο [24] • Ο φόβος ως προσωπικό δημιούργημα [24] • Προσύλληψη και σύλληψη συναισθημάτων και εννοιών [25] • Απώλεια: ο κοινός παρονομαστής των φόβων [25] • Οι πρώτες απώλειες [26] • Αυτοπρεμιστικές δραστηριότητες των παιδιών [27] • Ο φόβος της απώλειας προσώπων [27] • Ο φόβος της ανεπάρκειας και της αναπηρίας [28] • Αποκάλυψη σοβαρής κατάστασης στο παιδί [29] • Το παιχνίδι ως «θεραπευτική» οδός [29] • Η φοβία ως ψυχική διεργασία [29] • Η φοβία της οδήγησης αυτοκινήτου [30] • Αντιμετώπιση φοβίας [30] • Κρίσεις πανικού [31] • Αντιστροφή στο αντίθετο [31] • «Νιώσε με!» [32] • Ο άρρητος φόβος [33] • Ο φόβος για το σκοτάδι [33] • Οι μπάμπουσκες του φόβου [34] • Ο φόβος της ασθένειας [34] • Υποχονδρία [35] • Ο φόβος του αποχωρισμού υλικών αντικειμένων [35] • Η χοντρή γειτόνισσα [36] • Το Υπερεγώ [37] • Ο φόβος της μη ανταπόκρισης στο ιδεώδες του εαυτού μας [37] • Χούλιγκαν, κουκουλοφόροι και αναρχικοί [38] • Ο φόβος μπροστά στη σεξουαλικότητα [39] • Ο φόβος της φθοράς, της αρρώστιας και του θανάτου [40] • Ερωταπαντήσεις περί θανάτου [41] • Αντιφοβικά κόλπα [43] • Μορφοποίηση του φόβου [43]

ΧΡΟΝΙΟΙ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΑΚΟΙ ΦΟΒΟΙ 45

Συστήματα πίστης [49] • Θάνατος: η πλήρης απώλεια των πάντων [50] • Φόβος ανεπάρκειας και σχέσεις αγάπης [51] • Η αγάπη ως καλλιέργεια ικανοτήτων [52] • Ταύτιση με ιδιότητες απολεσθέντος προσώπου [52] • Ο φόβος ως δύναμη οργάνωσης και ανάπτυξης [54] • Το ψυχικό καταφύγιο [55] • Ο φόβος της τρέλας [56] • Δύο θεατρικά έργα σχετικά με την τρέλα [56] • Ο ανεπρέαστος πυρήνας του Εαυτού [57] • Το κρυφό κουτί της ψυχής [58] • Το αίσθημα της ασφάλειας στις σχέσεις [58] • Ανάγκη: το πρωταρχικό συναίσθημα [59] • Ο φόβος της απουσίας [59] • Δόμηση σχέσεων [60] • Αναπτυξιακά περάσματα [60] • Οι υποκειμενικοί φόβοι των παιδιών [61] • Το αντιφοβικό αντικείμενο [61] • Αντιμετώπιση απώλειας αντικειμένων [62]

ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ 65

Ο φόβος της αβεβαιότητας για το μέλλον [69] • Ποινές [70] • Μπούλινγκ στο σχολείο [71] • Εκφοβισμός των πολιτών [71] • Εκφοβισμός και τιμωρία [72] • Η στιγμή της απειλής [72] • Πιθανά θύματα εκφοβισμού [73] • Αυτισμός και φόβος [73] • Έλλειψη συμμάχων και κατάργηση του χρόνου [74] • Διάγνωση μπούλινγκ που ασκείται στο σχολείο [75] • Άρνηση για το σχολείο [76] • Μπούλινγκ μεταξύ αδελφών [76] • Η οικογένεια ως ομάδα αλληλοστήριξης [78] • Γιορτές μέσα από συλλογικότητες [80] • Δώρα [80] • Ανψουχίες των παιδιών εξαιτίας της οικονομικής κρίσης [81] • Οικονομική κρίση και φοίτηση σε ιδιωτικό σχολείο [82] • Μπούλινγκ και φύλο [83] • Συμμετοχή παιδιού σε μπούλινγκ και η στάση των γονέων [85] • Μετάθεση και σχάση [86] • Οι ρόλοι των δύο φύλων [88] • Εκφοβισμός της γυναίκας μέσα στην οικογένεια [89] • Οικονομική ανασφάλεια και διαζύγιο [91] • Αυτολογοκρισία [92] • Εκφοβισμός έξω από την οικογένεια [92] • Λύσεις μέσα από νέες συλλογικότητες [93] • Εκκλησία [94] • Μορφές εξουσίας [95] • Διαμόρφωση του αισθήματος της κοινωνικότητας και της συλλογικότητας [96] • Ανακεφαλαίωση της ημέρας [97] • Κρίση και συλλογικότητες στη Γαλλία [97] • Ανταποδοτικότητα [98] • Η ισχύς εν τη ενώσει [99]

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ 101

Απώλεια και υποκατάστατο [105] • Αιφνίδιο πένθος [105] • Αναμενόμενο πένθος [106] • Ο ρόλος των παππούδων στην οικογένεια [107] • Διαρκής κηδεία [109] • Μετεμψύχωση της νεκρής ξαδέλφης [110] • Απαντήσεις σε ερωτήματα παιδιών που πενθούν [111] • Σεξουαλικότητα και θάνατος: τα δύο μεγάλα θέματα [112] • Το πένθος στην αρχαία Αθήνα [113] • Συμμετοχή στο πένθος των άλλων [114] • Θάνατος παιδιού μέσα στην οικογένεια [115] • Άρνηση αποδοχής του θανάτου [115] • Συμφιλίωση με την ιδέα του θανάτου μέσω των κατοικίδιων ζώων [117] • Ευθανασία [117] • Απώλεια του οικείου περιβάλλοντος [118] • Απώλεια αγέννητου παιδιού [119] • Τα πρόωρα παιδιά [123] • Ένα επιτυχημένο πρόγραμμα follow up [124] • Ο θάνατος ως ευκαιρία αναδιάταξης σχέσεων ή αποδοχής της απώλειας [126] • Βιβλία στο πεζοδρόμιο [127]

ΦΟΒΟΣ ΘΑΝΑΤΟΥ, Ή ΚΑΤΙ ΑΛΛΟ; 129

Το άγχος του θανάτου [133] • Ο φόβος τού να ζεις [134] • Το άγχος του θανάτου από τη σκοπιά της ψυχανάλυσης [134] • Η σχέση μας με τον θάνατο [135] • Σκέψεις παιδιών περί θανάτου [136] • Συνείδηση της θνητότητας [137] • Φοβίες [137] • Ο φόβος της έκθε-

σης του Εαυτού [138] • Υπάρχω - δεν υπάρχω [140] • Ενεργητικότητα και παθητικότητα [141] • Διαχείριση του φαινομένου του θανάτου [141] • Άγχος ευνουχισμού και φαλλικότητα [142] • Ελλειμματικότητα και ναρκισσισμός [143] • Ταυτίσεις προς τα δύο φύλα [144] • Υποκατάστατα και επάρκεια [144] • Το υπαρξιακό άγχος [145] • Το υπαρξιακό άγχος στους αυτιστικούς και στους σχιζοφρενείς [145] • Η άρνηση και το αρνητικό [146] • Το εκθρικό [146] • Το τραύμα της γέννησης [147] • Το πρόωρο παιδί [148] • Παθητικότητα - ενεργητικότητα - ευνουχισμός [148] • Η ενόρμηση του θανάτου και η ενόρμηση της ζωής [150] • Ένα χέρι στον γύψο [152] • Υπαρξιακή παλινδρόμηση και οικογενειακό περιβάλλον [152] • Υπαρξιακές αγωνίες των παιδιών [154] • Υπαρξιακές αγωνίες των εφήβων [155] • Μια ιστορία... τριχοφυΐας [155] • Ταυτότητα και περιβάλλον [156] • Το μεταβατικό πεδίο [158] • Η αρχή της πραγματικότητας [159] • Ένας συγγραφέας απεσταλμένος του Θεού [159]

Ο ΥΠΑΡΞΙΑΚΟΣ ΦΟΒΟΣ

163

«Έχω θέση;» [167] • Η θέση μας στο σύμπαν [167] • Μεταφυσικά συστήματα και επιστήμη [168] • Η θέση μας στην κοινωνία [169] • Κρίση και νέοι [170] • Η δοκιμασία των Πανελλήνιων [171] • Η θέση του εφήβου στην παρέα [172] • Το απόλυτο μηδέν [173] • Η μετά θάνατον ζωή [173] • Θάνατος σε παιδική ηλικία [174] • Αναπαραστάσεις θανάτου [175] • Μισέλ ντε Μ'Υζάν [176] • Άρνηση της ανυπαρξίας [177] • Το ψευδαισθησιακό και η λογική [177] • Ματαιότης ματαιοτήτων [179] • Σχιζοφρένεια και αυτοκτονία [179] • Βιρτζίνια Γουλφ [180] • Η ιστορία ενός φύλακα σε μουσείο [180] • Διαχείριση σοβαρής κατάστασης [181] • Καθήλωση και ενδοβολή [183] • Υπαρξιακές αγωνίες [184]

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΥ

187

Τροχαία εγκλήματα [191] • Γέννηση: ο πρώτος αποχωρισμός [192] • Το πένθος της γεμάτης κοιλιάς [193] • Η τάση προς τη σύνδεση και η τάση προς τον αποχωρισμό μητέρας και παιδιού [194] • Ο ρόλος του πατέρα [196] • Ο φανταστικός φαλλικός εραστής της μητέρας [197] • Το παιδί ως παράγοντας χωρισμών και αποχωρισμών [198] • Η λογοκρισία της ερωμένης [199] • Σύνδεση και χωρισμός από μια κατάσταση [199] • Χαρά και θλίψη των γονέων κατά τις φάσεις ανάπτυξης του παιδιού [201] • Ο χωρισμός ως διαφοροποίηση και δημιουργία ταυτότητας [202] • Συναναστροφή της οικογένειας με το εξωτερικό περιβάλλον [202] • Η δημιουργία ταυτότητας ως διά βίου διαδικασία [203] • Ανολοκλήρωτοι αποχωρισμοί [204] • Ο χωρισμός του ύπνου [205] • Προσωρι-

νός χωρισμός του παιδιού από τους γονείς [207] • Επαναλαμβανόμενος χωρισμός του παιδιού από τους γονείς [208] • Απογαλακτισμός [209] • Ζήλια του παιδιού προς το μικρό αδελφάκι [211]

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΗΣ

213

Διακοπές στο σπίτι [218] • Κατασκήνωση προσκόπων και ημερήσια προγράμματα σχολείων [218] • Εξοικείωση με την ιδέα της κατασκήνωσης [219] • Δίκτυα επιχειρήσεων [219] • Προϋποθέσεις για θετική εμπειρία από κατασκήνωση [219] • Ανταλλαγές φιλοξενίας [220] • Εγκοίμιση [221] • Προβλήματα από παραμονή σε κατασκήνωση [222] • Ο οικονομικός παράγοντας [222]

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΕΘΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΧΡΗΣΗ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ

225

Το ηλεκτρονικό και διαδικτυακό περιβάλλον της εποχής μας [229] • Ο εθισμός στη χρήση ηλεκτρονικών μέσων και η αντιμετώπισή του [229] • Το φυσικό παιχνίδι [233] • «Νεοανάγκες» και εγκέφαλος [234]

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ

235

Χαρά και πόνος εξαιτίας της αλλαγής αναπτυξιακού επιπέδου [239] • Αναγνώριση των αναπτυξιακών φάσεων του παιδιού από τους γονείς [240] • Μικροί ενήλικες [241] • Οι αλλαγές του σώματος κατά την εφηβεία [242] • Γοητεία βασισμένη στην προσωπικότητα [243] • Το δικαίωμα των γονέων στον σεβασμό [244] • Η σεξουαλικότητα στην εφηβεία [245] • Υιοθέτηση εξωτερικού λόγου από τον έφηβο [245] • Ο συντηρητικός ατομικισμός της εποχής μας [246]

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

247

Πολιτικοποίηση των εφήβων στη σύγχρονη εποχή [251] • Ομάδες ισχύος στα σχολεία [252] • Αποχές στα σχολεία [253] • ΜΑΤ [253] • Ο ρόλος του κράτους σήμερα [255] • Συμμορίες εφήβων [255] • Πολιτική διαφοροποίηση του εφήβου από την οικογένειά του [256] • Αντιεξουσιαστές και βία [257] • Δημιουργία πολιτικής ταυτότητας στους εφήβους [258] • Ενδοψυχικές συγκρούσεις κατά την εφηβεία [260] • Βία και δογματικός λόγος [261] • Το αίσθημα του ανήκειν [261] • Χαρισματικοί ηγέτες και νέες γενεαλογίες [262]

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ

265

Επέτειος του Πολυτεχνείου και τρομοκρατική επίθεση στο Παρίσι το 2015 [270] • Αξιολόγηση της σημασίας ενός θέματος [272] • Η Γαλλία ως χώρα υποδοχής μεταναστών [273] • Ο πόλεμος της Αλγερίας [274] • Η σφαγή στον σταθμό του μετρό Σαρόν το 1961 [275] • Οι Αλγερινοί μετανάστες στο Παρίσι της δεκαετίας του 1960 [275] • Το μήνυμα του ISIS [276] • Ανάπτυξη ξενοφοβίας [277] • Τα πολιτικά πράγματα στη Γαλλία [278] • Το μοντέλο του ISIS [279]

Πρόλογος

Οι *Παιδικοί φόβοι* είναι το δεύτερο, μετά τους *Παιδικούς έρωτες*, βιβλίο της σειράς ΣΧΟΛΗ ΑΝΗΣΥΧΩΝ ΓΟΝΕΩΝ. Η πολύ θετική υποδοχή του πρώτου βιβλίου από γονείς και ειδικούς της παιδικής ηλικίας μου έδωσε χαρά αλλά και αγωνία αν οι *Φόβοι* θα είναι αντάξιοι των *Ερώτων*. Τελικά φαίνεται πως τα δύο βιβλία δένουν καλά μεταξύ τους και ανοίγουν τον δρόμο για τα επόμενα, με θέματα που αφορούν την εφηβεία, τη βία, τη σχολική και κοινωνική προσαρμογή, και άλλα.

Το υλικό αυτής της σειράς προέκυψε από την επεξεργασία μαγνητοφωνημένων βραδινών συζητήσεων-διαλέξεων που γίνονται μία φορά τον μήνα με τους γονείς των μαθητών ενός μικρού ιδιωτικού δημοτικού σχολείου τα τελευταία οκτώ χρόνια.

Η έντονη ανάγκη των γονέων να εκθέσουν και να συζητήσουν μια σειρά από θέματα που αναφέρονται στην ανάπτυξη των παιδιών τους, στις ενδοοικογενειακές σχέσεις και στη σύνδεση των παιδιών με το σχολείο και το κοινωνικό περιβάλλον συνιστά το φόντο των συναντήσεων. Η επιθυμία τους για γνώση είναι το διαρκές κίνητρο, και η σταθερότητα του πλαισίου αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών εμπιστοσύνης μεταξύ μας, με αποτέλεσμα τον υψηλό βαθμό προσωπικής έκθεσης, που ίσως εντυπωσιάσει τον αμύητο αναγνώστη. Όμως η πορεία για την αναγνώριση των ζητημάτων των παιδιών δεν μπορεί να είναι παραγωγική παρά μόνο αν περνά μέσα από την αναγνώριση του τι αυτά τα ζη-

τήματα ανακαλούν και προκαλούν στους γονείς. Αυτό είναι που ορίζει και τη στάση τους απέναντι στην αναδυόμενη προσωπικότητα των παιδιών τους. Γιατί η οικογένεια είναι ένας διαρκώς μεταβαλλόμενος χώρος δυνατών συγκρούσεων τόσο ανάμεσα στις δυνάμεις της αγάπης και σε εκείνες της επιθετικότητας καθενός από τα άτομα που τη συγκροτούν όσο και ανάμεσα στην ίδια ως σύνολο και στην εξωτερική πραγματικότητα. Μέσα από αυτό το πρίσμα γίνονται οι συζητήσεις, με αυτή την ψυχοδυναμική ψυχαναλυτική θεώρηση ορίζονται οι απαντήσεις.

Ο χωρισμός των κεφαλαίων του βιβλίου δεν θα μπορούσε να είναι ιδιαίτερα αυστηρός, αφού πρόκειται για ζωντανές συζητήσεις, οι οποίες –ευχάριστα, κατά τη γνώμη μου– συχνά παρεκκλίνουν και ξαναβρίσκουν τον στόχο τους. Τα κείμενα που προέκυψαν αποτελούν τα γραπτά ίχνη ενός συλλογικού συλλογισμού, μιας συν-σκέψης, μεγάλο μέρος της οποίας δυστυχώς είναι αδύνατον να περάσει στον γραπτό λόγο, γιατί εκφράζεται με τον τόνο της φωνής, τη μιμική έκφραση και τη γλώσσα του σώματος.

Με αυτή την έννοια, αν ο αναγνώστης θέλει να τον κινητοποιήσουν πραγματικά τα κείμενα του βιβλίου, ας αφεθεί να φανταστεί τον εαυτό του ως μέλος αυτών των βραδινών μας συναντήσεων και ας αρχίσει να μας ρωτά. Σε πολλά θα του απαντήσουμε εμείς, με τον τρόπο μας. Σε πολλά θα απαντήσει ο ίδιος, με τον δικό του τρόπο. Αυτή η διαδικασία ετεροπροσδιορισμού και αυτοπροσδιορισμού θα τον οδηγήσει στην καρδιά του προβληματισμού του παιδιού του. Και έτσι, νομίζω, θα αρχίσει ο ουσιαστικός διάλογός τους.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

Τη Μαίρη Αργύρη-Λαιμού, ιδιοκτήτρια των ομώνυμων εκπαιδευτηρίων, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε αναθέτοντάς μου τις συναντήσεις με τους γονείς.

Τον Θανάση Λιάκο, διευθυντή του δημοτικού σχολείου, που ως εμπνευστής οργανώνει τις συναντήσεις και προτείνει θέματα της επικαιρότητας των γονέων ή του σχολείου.

Τη Χαρά Μπουζάκη, που υπομονετικά απομαγνητοφώνησε το υλικό, προσφέροντας την πρώτη ύλη των κειμένων.

Τη Μαρία Συμεωνίδου, που έδωσε σε αυτή την ύλη μορφή γραπτού λόγου χωρίς να καθεί η ζωντάνια της λαλιάς.

Τους γονείς, που ακούραστα –κάποιοι για πολλά χρόνια– συμμετέχουν στις συζητήσεις και με κινητοποιούν με τις παρεμβάσεις τους.

Τα παιδιά, που βρίσκονται πίσω από όλα αυτά.

Αθανάσιος Αλεξανδρίδης

Ο φόβος

«[...] Το φως αυτό χρειάζεται, μια μέρα για να γίνη μια δόξα κοινή,
μια δόξα πανανθρώπινη, η δόξα των Ελλήνων,
που πρώτοι, θαρρώ, αυτοί, στον κόσμον εδώ κάτω,
έκαμαν οίστρο της ζωής τον φόβο του θανάτου».

Ανδρέας Εμπειρίκος,
«Εις την οδόν των Φιλελλήνων», Οκτάνα

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Όπου **A** διάβαζε Αναλυτής, όπου **M** Μητέρα, όπου **Π** Πατέρας και όπου **Λ** Λιάκος.

A: Καλησπέρα σας. Το σημερινό μας θέμα είναι ο φόβος και, γιατί όχι, ο τρόμος. Έχετε σκεφτεί κάτι πάνω σ' αυτό;

M: Τα παιδιά μου έχουν τον φόβο του θανάτου: αν θα πεθάνουν, πώς θα πεθάνουν, ποιος θα πεθάνει πρώτος και ποιος τελευταίος – για τους γονείς τους αλλά και για τα ίδια.

M: Για τους δικούς μας φόβους μιλάμε, ή για των παιδιών;

A: Πείτε ό,τι θέλετε.

M: Εγώ φοβάμαι τις ασθένειες, γιατί μπορεί να οδηγήσουν και στον θάνατο των παιδιών μου.

M: Ο φόβος για τις ασθένειες, για τα ατυχήματα – όλα αυτά.

M: Για την απώλεια, για απρόβλεπτες καταστάσεις.

M: Τι θα μπορούσαμε να κάνουμε για να ανακουφίσουμε κάποιον συγκεκριμένο φόβο των παιδιών και να τα βοηθήσουμε, να τα υποστηρίξουμε, να τα ενισχύσουμε ως προς αυτό; Μιλώ για συγκεκριμένο φόβο επειδή έχω ένα παράδειγμα: Όταν μας έκλεψαν το αυτοκίνητο, ο γιος μου άρχισε να έχει έντονο φόβο για τους κλέφτες, παρότι εμείς το αντιμετωπίσαμε αρκετά ψύχραιμα και του είπαμε ότι αυτά συμβαίνουν. Το είδαμε μάλιστα και κάπως «θετικά»: «Ήταν παλιό, θα πάρουμε άλλο». Ίσως επειδή του άρεσε αυτό το αυτοκίνητο, τον πήγαινε βόλτες από μικρό, ίσως επειδή το είχαμε για καιρό και το συνδύαζε με άλλα πράγματα, η κλοπή του του στοίχισε πολύ και σαν να σήμανε συναγερμό: Υπάρχει κίνδυνος, υπάρχουν κλέφτες.

Εκτός από αυτό, υπάρχει και ο θάνατος, η απώλεια, όλοι αυτοί οι φόβοι.

M: Και ο φόβος για τα όνειρα – δεν ξέρω αν είπατε για αυτό το θέμα προηγουμένως, γιατί άργησα λίγο να έρθω. Όταν τα παιδιά βλέπουν άσχημα όνειρα, πώς το αντιμετωπίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε;

M: Και η μοναξιά είναι άσχημος φόβος.

M: Και τα γηρατειά.

M: Θα θέσω έναν προβληματισμό μου για τον ρόλο του φόβου. Κάποιοι πιστεύουν ότι ο φόβος χρειάζεται για να κινούνται ορισμένα πράγματα και τον χρησιμοποιούν πολύ – ειδικά οι γονείς. Πόσο χρειάζεται να φοβάται ο άνθρωπος και πώς μπορούμε να χρησιμοποιούμε τον φόβο γενικά, αλλά και ειδικά στο θέμα της διαπαιδαγώγησης των παιδιών;

*Ο φόβος
ως έμφυτο
φαινόμενο*

A: Λοιπόν, ας ξεκινήσουμε από το ότι ο φόβος είναι, κατά τη γνώμη μου, ένα εσωτερικό φαινόμενο, το οποίο παίρνει σχήμα και μορφή όταν συναντά μια εξωτερική πραγματικότητα. Είναι ένα συναίσθημα που γεννιέται από μέσα μας, μια από τις έμφυτες ικανότητες του ψυχισμού μας. Αυτό το βασικό και μεγάλο συναίσθημα σίγουρα θα συναντήσει, αρκετά νωρίς στη ζωή μας, έναν εξωτερικό παράγοντα ο οποίος θα το ενεργοποιήσει, και με αυτήν τη συνάντηση θα δηλωθεί, θα αναγνωρισθεί. Ο εξωτερικός παράγοντας –ως προς τον ψυχισμό μιλώντας– υπάρχει από την πρώτη στιγμή. Αν, για παράδειγμα, με πονέσει η κοιλιά μου, θα το νιώσω στην ψυχή μου ως εξωτερικό παράγοντα. Το αν ο πόνος στην κοιλιά θα αναγνωρισθεί ως εξωτερικό στοιχείο ή ως εσωτερικό, ενδοψυχικό, σχετίζεται με το επίπεδο της ψυχολογικής ανάπτυξής μας. Δηλαδή στην αρχή, στη βρεφική ηλικία, μπορεί να νομίζουμε ότι από εμάς τους ίδιους προέρχονται όλα, και τα καλά και τα κακά που μας συμβαίνουν. Αυτή η προσέγγιση βασίζεται στη φροϋδική θεωρία.

*Ο φόβος ως
προσωπικό
δημιούργημα*

Με μια άλλη προσέγγιση, την κλαϊνική –της ψυχαναλύτριας Μέλανι Κλάιν–, όλα τα καλά και όλα τα κακά προέρχονται από το περιβάλλον, το οποίο αρχικά προσωποποιείται στη μητέρα. Αλλά και οι κλαϊνικοί αναλυτές θεωρούν ότι στην αρχή της ανάπτυξης, στη βρεφική και στην πρώτη νηπιακή ηλικία, το παιδί εκλαμβάνει τη μητέρα ως δικό του δημιούργημα. Επομένως, ακόμη και αν αποδίδονται στη μητέρα, όλα είναι δημιουργήματα του παιδιού, μεταξύ αυτών και τα συναισθήματα, άρα και ο φόβος. Στη συνέχεια, όταν το παιδί και η μητέρα αρχίζουν να διαφοροποιούνται, ό,τι συμβαίνει είναι κάτι «δικό τους», «μεταξύ τους». Φυσικά, αν προχωρήσει η διαφοροποίηση, το παιδί αναγνωρίζει το δικό του συναίσθημα, που μπορεί να είναι το ίδιο ή και διαφορετικό από της μητέρας. Σε αυτή

την κατάσταση, μπορεί να δεχτεί το εξής: Εγώ φοβάμαι, και εσύ, αφού μου δηλώνεις ότι δεν φοβάσαι, δεν φοβάσαι. Ας το πούμε σχηματικά: Σε πρώτη φάση, φοβόμαστε μαζί οι δυο μας: εγώ και η μαμά. Ύστερα ο φόβος παίρνει μια αντικειμενική διάσταση, και φοβόμαστε μαζί οι τρεις μας: εγώ, η μαμά και ο φόβος ως αιτία του συναισθήματός μου – για παράδειγμα, το σκοτάδι, το κρύο που θα με κάνει να αρρωστήσω, και λοιπά. Και μετά γινόμαστε τέσσερις: εγώ, ο φόβος μου για το σκοτάδι, η μαμά μου και ο φόβος που απουσιάζει από τη μαμά μου. Αν το γράψουμε αλγεβρικά: + φόβος σε εμένα - φόβος στη μαμά μου.

Λοιπόν, όπως θα έλεγε ένας σημαντικός ψυχαναλυτής, ο Ουίλφρεντ Μπίον, έχουμε μια *preconception*, μια προσύλληψη, των διαφόρων συναισθημάτων και κάποιων βασικών εννοιών, μεταξύ των οποίων θεωρώ ότι είναι και ο φόβος, και όταν γίνεται η συνάντηση με ένα πραγματικό γεγονός, τότε δημιουργείται η *conception*, δηλαδή ένα συναίσθημα ή μια έννοια αρχίζει να γίνεται στοιχείο της σκέψης μας. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για το πώς σκεφτόμαστε τα πράγματα γύρω από τον φόβο, γιατί πολλοί φόβοι μας δεν είναι στο επίπεδο της *conception* αλλά στο επίπεδο της *preconception*. Ο φόβος βρίσκεται εκεί και υφίσταται μια διεργασία, η οποία μπορεί να τον μεταθέσει, να τον προβάλει στον άλλο –«Δεν φοβάμαι εγώ, εσύ φοβάσαι»–, μπορεί να τον στρέψει στο αντίθετο –«Καθόλου δεν φοβάμαι»– ή μπορεί να μεταθέσει το αντικείμενο του φόβου, να το αλλάξει με κάποιο άλλο, στο επίπεδο της *preconception*, άρα μπορεί να τον μετασχηματίσει, να τον συμβολοποιήσει.

Νομίζω ότι μέσα μας υπάρχουν πολλές τέτοιες αλυσίδες, και όλα αυτά τα πράγματα που είπατε, όπως ο φόβος του θανάτου, ο φόβος της αρρώστιας, ο φόβος του ατυχήματος και λοιπά, σε μεγάλο βαθμό έχουν έναν κοινό παρονομαστή, την απώλεια. Βασικά αυτό που φοβάμαι είναι η απώλεια – της ζωής μου, της υγείας μου, ενός αγαπημένου προσώπου, ενός σημαντικού για μένα αντικειμένου, μιας περιβαλλοντικής κατάστασης. Το περιβάλλον στο οποίο ζουν τα παιδιά, το σπίτι, η γειτονιά, το σχολείο, το οικογενειακό περιβάλλον –όχι μόνο η μικρή οικογένεια, αλλά και η ευρύτερη–, οι παρέες των γονέων, όλα αυτά αποτελούν προσυλλήψεις φόβου, για όλα υπάρχει η σκέψη ότι μπορεί να χαθούν ή ότι έχουν ήδη χαθεί.

*Προσύλληψη
και σύλληψη
συναισθημάτων
και εννοιών*

*Απώλεια:
ο κοινός
παρονομαστής
των φόβων*

Οι πρώτες
απώλειες

Επειδή από νωρίς ζούμε απώλειες, ο φόβος έρχεται μέσα μας πολύ γρήγορα, τουλάχιστον ως preconception.

Αν πάμε πολύ πίσω, η πρώτη απώλεια είναι αυτή της ενδομήτριας ζωής, ενός περιβάλλοντος το οποίο αφήνει μνήμες. Αυτό το γνωρίζουμε από πειράματα που γίνονται: Βάζουν το νεογέννητο παιδάκι να ακούσει ηχογραφημένους τους καρδιακούς παλμούς της μαμάς, και ηρεμεί. Βάζουν τη μαμά να διαβάσει κάποιο παραμύθι πάνω από την κοιλιά της όταν το έμβρυο είναι στον ένατο μήνα, την ξαναβάζουν να το διαβάσει αφού γεννηθεί το μωράκι – με μια παραλλαγή στη φωνή της, ώστε να ακούγεται όπως όταν ήταν έμβρυο στη μήτρα –, και αυτό ηρεμεί. Το εντυπωσιακό είναι ότι τα παιδάκια ηρεμούν ακόμη και αν τους διαβάσει κάποιος άλλος αυτό το παραμύθι. Φαίνεται, λοιπόν, ότι έχουμε μνήμες ηχητικές από τότε που ήμασταν μέσα στην κοιλιά της μητέρας μας, που κρατούν κάποια αλληλουχία φωνημάτων και κάνουν τη φωνή της αναγνωρίσιμη. Αντίθετα, αν κάποιος άγνωστος διαβάσει ένα άγνωστο παραμύθι, το παιδάκι είναι πολύ ανήσυχο.

Μια άλλη απώλεια νωρίς στη ζωή του παιδιού είναι ο θηλασμός και όλα αυτά που τον συνοδεύουν. Όπως έχουμε πει πολλές φορές, στον θηλασμό δεν είναι μόνο το στήθος, η θηλή, το γάλα· είναι και η μυρωδιά, το περιβάλλον, η ζέση, το κράτημα, το χαμόγελο, το βλέμμα, το τραγούδι, όλο το κλίμα που δημιουργείται ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί. Το χάδι είναι κάτι που επίσης χάνεται, όσον αφορά την ένταση που έχει όταν αποτελεί βασικό τρόπο συνάντησης και επικοινωνίας με τον άλλο – είμαι σίγουρος ότι τα βρέφη έχουν μεγάλη ευαισθησία στο επίπεδο του αγγίγματος, ειδικά στην προγλωσσική φάση. Όταν αυτές οι βρεφικές φροντίδες χάνονται, πολλές φορές τα παιδιά κάνουν παλινδρομήσεις για να τις ξαναβρούν: «Θέλω μπιμπερό», «Βάλε μου την πιπίλα», «Βάλε μου πάνα», και λοιπά.

Επομένως η απώλεια έρχεται από πολύ νωρίς στη ζωή μας. Αυτό που υποστηρίζω είναι ότι ο άνθρωπος από πολύ νωρίς υποψιάζεται πως θα έχει απώλειες, οπότε μαθαίνει να επενδύει σε ομοειδή αντικείμενα: Με καϊδεύεις καλά εσύ, μαμά, αλλά μαθαίνω να με καϊδεύει και η νταντά, η θεία, η γειτόνισσα, ή όποιος είναι...